

RESTAURATIE

Monumentenzorg door dik en dun

Polen redt de steden op eigen wijze

In het in mei gepubliceerde beleidsonderzoek naar de monumentenzorg in Nederland worden twee voorbeelden aangehaald van monumentenzorg in de ons omringende landen. Er wordt in drie regels verteld, dat die landen minder monumenten hebben dan wij of er minder geld aan uitgeven. Vervolgens wordt geconcludeerd, dat Nederland het helemaal zo slecht nog niet doet, dus waar klaagt men eigenlijk over?

Een dergelijke redeneertrant is gevaarlijk en misleidend. Gevaarlijk omdat ze mensen in slaap sust; misleidend omdat de onderbouwing te oppervlakkig is en omdat er andere, betere voorbeelden genoemd kunnen worden. Zo'n voorbeeld is Polen.

Welvaart

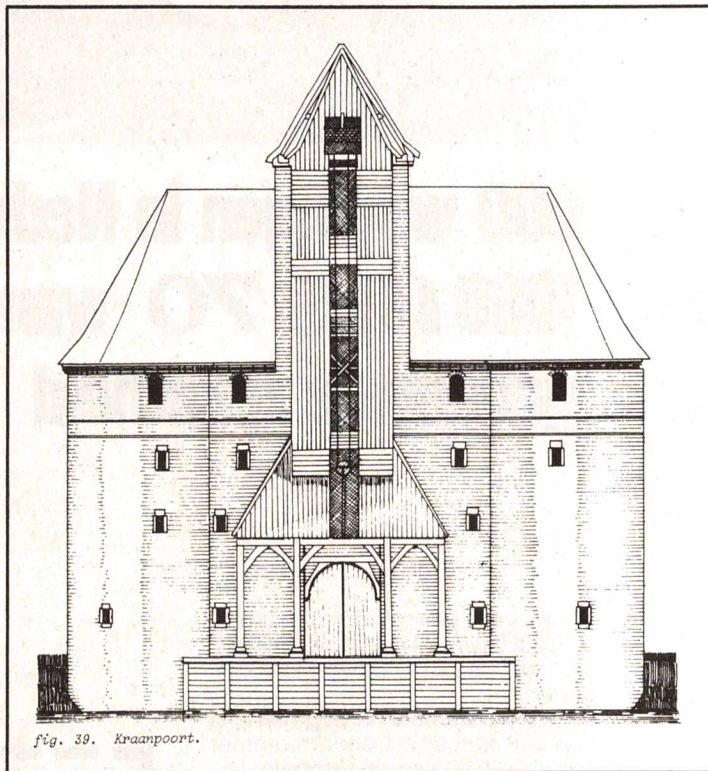
In het vorige artikel schreven we over de relatie die er in Nederland bestaat tussen monumentenzorg en onze welvaart. Is er welvaart, dan is er geld voor restauraties. Is er minder welvaart, dan is er ook minder geld.

De praktijk in Polen is daarentegen anders. Het land heeft het nooit erg breed gehad. De relatief slechte economische situatie is niet iets van de laatste jaren, maar bestaat al vanaf de Tweede Wereldoorlog. De rijken voor sommige winkels zijn al tientallen jaren een normaal verschijnsel in Polen. Maar zelfs al is het „dagelijks brood” in Polen minder vanzelfsprekend dan bij ons, de monumentenzorg is al decennia lang een goed georganiseerde en doordachte operatie, die rekening houdt met zowel het historisch erfgoed als met de moderne eisen van leefbaarheid die aan de stedelijke samenleving worden gesteld.

Monumentenzorg Polen

De monumentenzorg in Polen begint aan het einde van de Tweede Wereldoorlog. Polen is kapot; 20 % van de bevolking is omgekomen. De woningvoorraad is voor 30 % verwoest. In de grote steden komen de overlevenden uit de strijd te voor-

De huidige spanningen in Polen lijken alarmerend genoeg, maar feitelijk is de Poolse economie al sinds de Tweede Wereldoorlog een zorgenkind. Ook de eigenzinnige positie die Polen nu in het Oostblok inneemt is minder bijzonder dan zij lijkt. De Polen hebben hun cultuur, hun volksaard en hun landgrenzen immers al eeuwenlang moeten verdedigen tegen invloeden van buitenaf. Vooral na de strijd tegen Hitler hebben de Polen de meeste van hun steden vrijwel weer vanaf de grond moeten opbouwen. De politieke situatie in het moderne Polen leidt vaak tot een eenzijdige kijk op een land en een bevolking die van oudsher gewend is, de eigen boontjes op een geheel eigen wijze te doppen. Dat geldt ook voor de Poolse monumentenzorg. Die is niet zo zeer gericht op het behoud en herstel van individuele monumenten, maar op het voortbestaan van steden met behoud van de cultuurhistorische elementen.

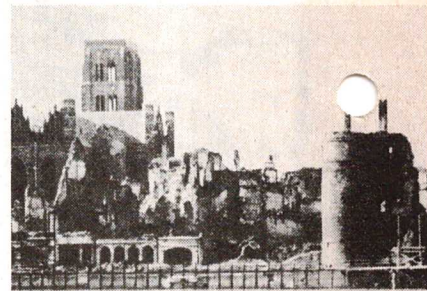
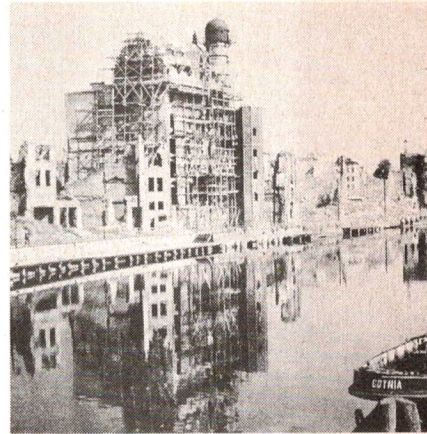

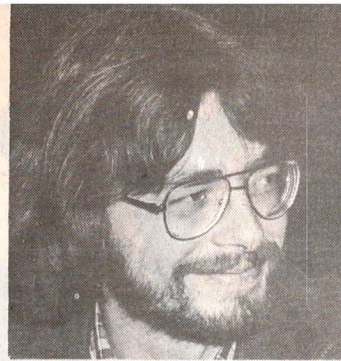
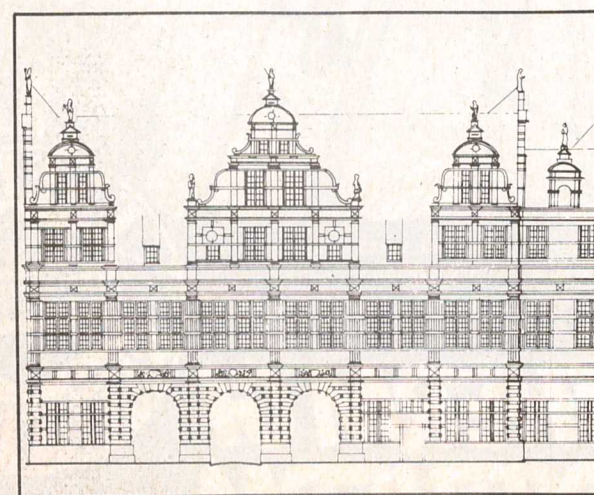
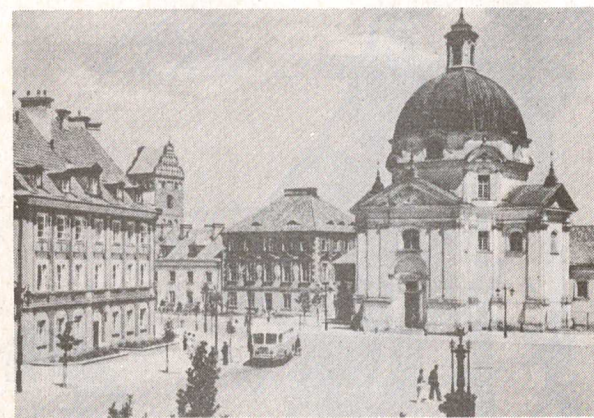
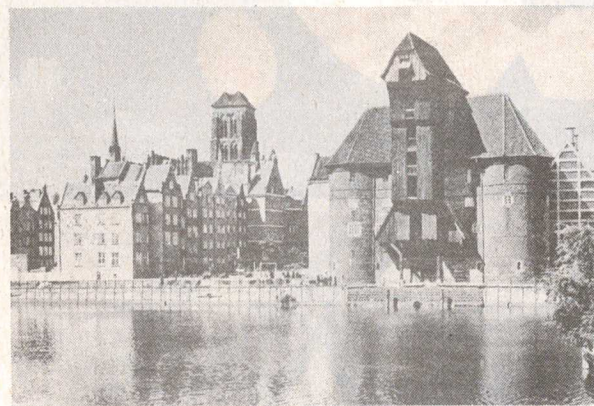
schijn, Warschau en Wrocław (Breslau) zijn voor 80 % vernietigd. Van de historische delen van Warschau, Gdansk, Poznan, Opole en Bialystok is niets meer over. Om goed te beseffen hoe zwaar de meeste steden in Polen geleden hebben onder het oorlogsgeweld, moet men de foto's en films zien in „het museum van de geschiedenis van de stad”, dat in elke grote stad

in Polen te vinden is.

Nieuwbouw of herbouw

Na de oorlog staat Polen voor de moeilijke beslissing, die in grote lijnen neerkomt op nieuwbouw of herbouw. De keuze voor nieuwbouw zou voor Polen inhouden dat het de (zoveelste) vernietiging van haar cul-

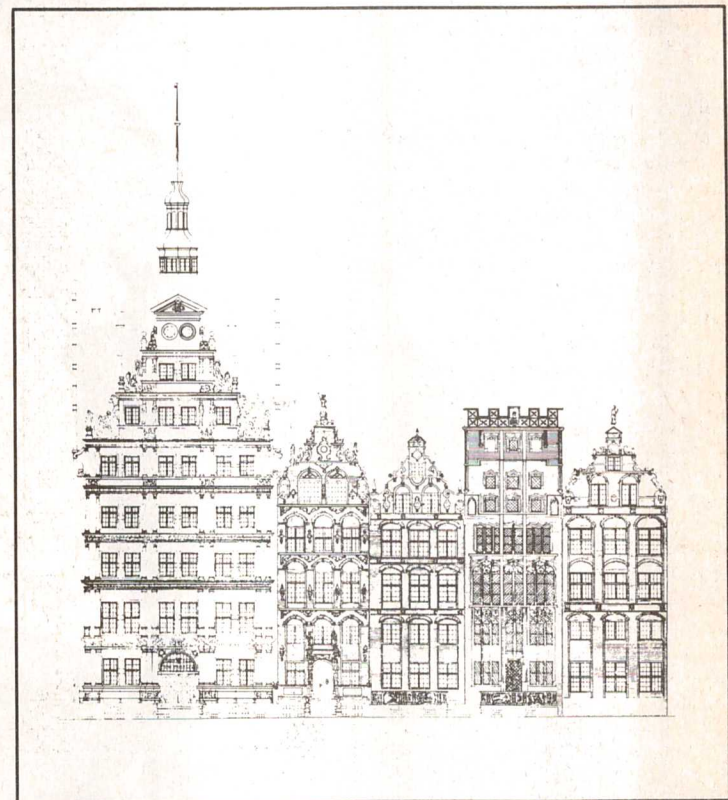
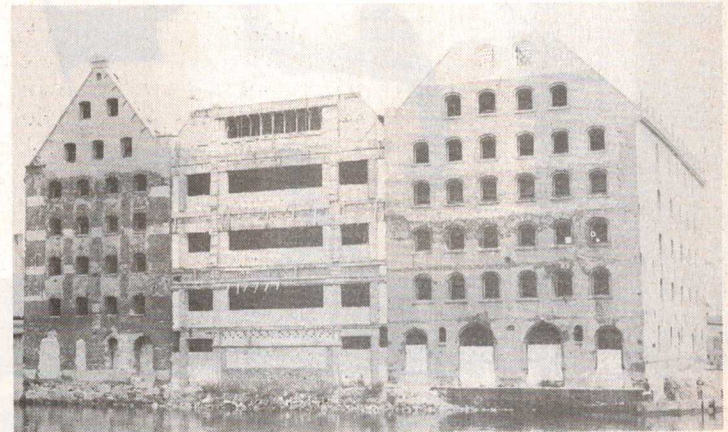

drs. ir. A. Dreimuller

drs. A. van Hooren

tuur zou accepteren.

Gezien de lange en bijzondere geschiedenis die ze al achter de rug had en door het westwaarts opschuiven van de landgrenzen, bleef uiteindelijk geen andere beslissing over dan herbouw. Van de Poolse cultuur zou gered worden wat er te redden viel. Dat betekende wel reconstructie en restauratie van grote delen van steden. Dat be-

tekende ook een extra technische en economische inspanning in een periode waarin ook de industrie en de infrastructuur moesten worden opgebouwd.

Uiteraard was Polen niet in staat alles te herbouwen. Meestal betekende de herbouw-beslissing dat het oudste centrum van een stad in een zo oorspronkelijk mogelijke stijl weer werd opgetrokken. De rest werd dan

in aangepaste nieuwbouw gerealiseerd. De voorbeelden van deze politiek zijn Warschau en Gdansk, Szczecin, en in mindere mate Wroclaw.

De herbouw van historische binnensteden, de opbouw van de industrie en de infra-structuur en het wegwerken van de kwantitatieve woningnood, heeft een groot beslag op de middelen van Polen gelegd. Daardoor heeft men tot ongeveer 1970 weinig oog gehad voor het onderhoud in de steden die niet door oorlogsgeweld waren aangetast.

Na 1970 wordt echter de organisatievorm, zoals die in Gdansk en Warschau functioneerde en die in de nieuwbouw gebruikelijk is, ook in steden als Krakow, Torun en Lublin toegepast.

Werking monumentenzorg

Met de decentralisatie-discussie in Nederland in het achterhoofd is het interessant te zien hoe de monumentenzorg in Polen nu precies werkt. De leiding van de Poolse monumentenzorg berust bij een landelijk conservator (in Warschau). Onder hem werken regionale en plaatselijke conservatoren, waarvan het bureau staat in het gebied waarvoor zij verantwoordelijk zijn. Samen

met de plaatselijke stedenbouwkundige maken zij één herstelplan voor de hele binnenstad, waarbij het niet belangrijk is of een bepaald gebouw nu als monument staat geregistreerd of niet.

De plaatselijke conservator bepaalt samen met de regionaal werkende restauratie-aannemer welke monumenten eerst aan bod komen. De jaarlijkse planning is gebaseerd op een meerjarenplanning, waarvan de financiering wordt gegarandeerd door de landelijke overheid.

De aannemer heeft een bepaalde (groeiende) capaciteit en maakt deel uit van een organisatie; de zogenaamde „Pracownia Konserwacji Zabytkow” (PKZ).

Er zijn 12 van deze PKZ's, die eveneens onder de landelijke conservator vallen. Binnen de PKZ werken de aannemer en de architect. Ontwerp en uitvoering zijn dus in één organisatie ondergebracht. Het bijzondere van de PKZ is verder dat ze niet alleen beleid daadwerkelijk realiseert, maar ook documenteert en zich met de onroerende zowel als met de roerende monumenten bezighoudt. De PKZ's nemen ongeveer 60 % van de restauraties voor hun rekening. Het resterende deel wordt gerealiseerd door kleine zelfstandige aannemers. De totale werkgelegenheid is daarmee ongeveer an-

derhalf maal zo groot als de werkgelegenheid in deze sector in Nederland, toen deze op haar hoogtepunt was.

Andere benadering

Polen's inspanningen op het gebied van de monumentenzorg dwingt respect af en we mogen zelfs wel een tikkeltje jaloers zijn op hun goede gedecentraliseerde organisatie. Het maakt Polen echter niet bijzonder. Echt bijzonder is de benadering van de monumenten, zoals die al in 1962 is vastgelegd in de Poolse monumentenwet. In de eerste plaats stelt de wet dat bescherming een plicht is voor de staat en haar burgers. In Nederland verbiedt de wet het beschadigen of vernielen van be-

Restauratie

schermde monumenten en moeten de monumenten ouder zijn dan 50 jaar.

In Polen kent de wet een dergelijke grens niet en spreekt over cultuurgoederen, die van belang zijn voor de ontwikkeling van de nationale cultuur. Verder bevat de Poolse monumentenwet een doel; in onze wet – hoe voor de hand liggend ook is dat niet te vinden. Het Poolse doel is behoud en onderhoud, maar ook een doelgericht functioneren, niet alleen voor de wetenschap en de kunst, maar vooral in de huidige maatschappij.

Verder stelt de wet dat er middelen moeten zijn om de wet ook daadwerkelijk uit te voeren en ook die bepaling ontbreekt in onze monumentenwet. Door deze opzet is het ook niet meer verwonderlijk dat de Poolse monumentenzorg een totaal andere benadering is dan de onze. Men gaat niet uit van een monument of een lijst van geregistreerde monumenten, maar van de stad en wat daarin moet gebeuren met alle gebouwen. Deze benadering krijgt gestalte door het maken van een stedenbouwkundig plan, waarin bestaande stedenbouwkundige en sociale structuren gehandhaafd blijven. Op basis hiervan wordt de meerjarenplanning gemaakt en de financiering geregeld. In de gebieden die aan de beurt zijn worden de woningen in eigendom verworven. Voor de bewoners wordt voor tijdelijke behuizing gezorgd en uiteindelijk – na meestal een bloksgewijze restauratie/renovatie – komen de meeste bewoners weer terug, waarbij de huren nauwelijks stijgen.

Polen vertaalt monumentenzorg niet in een technische restauratie, maar in een planmatig en decentraal opgezette operatie om een gebied met monumenten en al te herstellen. een beleid dat men nu – na Krakow en Torun – uitbreidt naar steden met een minder uitgesproken historisch karakter als Plock, Olsztyn en Przemyśl. Alleen monumentenzorg in de enge Nederlandse betekenis van het woord is dit al lang niet meer.

